

ІСТОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ГЕОГРАФІЇ

УДК 911.52 [(210.5)+(262.5)]

Володимир ВОРОВКА

СТАНОВЛЕННЯ, РОЗВИТОК І ЗМІСТ ПОНЯТТЯ
«ПАРАДИНАМІЧНА ЛАНДШАФТНА СИСТЕМА»
В ГЕОГРАФІЇ

Проаналізований процес становлення і розвитку поняття «парадинамічна ландшафтна система» у географічній науці. Розкрита суть сучасного його розуміння. Виявлено, що в основі її функціонування лежить фундаментальна закономірність географічної науки – контрастність середовищ. Доведена необхідність застосування принципу контрастності при дослідженні парадинамічних ландшафтних систем.

На підставі домінування процесної складової визначена пріоритетність явищ парадинамічності над парагенетичністю. Виявлено, що парадинамічні ландшафтні системи формуються в контактній зоні різко контрастних середовищ – суші і води у межах морської берегової смуги, гір і рівнин, височин і низовин, а також шарів атмосфери, літосфери і гідросфери, ускладнених елементами біосфери.

З'ясовано, що складність і багатоконпонентність парадинамічної ландшафтної системи визначається сукупністю усіх територіально суміжних ландшафтних комплексів, безпосередньо контактуючих і взаємодіючих з центральним комплексом системи. Доведена важливість розвитку цього напрямку досліджень для сучасного ландшафтознавства.

Ключові слова: парадинамічна ландшафтна система, географія, контрастні середовища.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження природних комплексів у класичному ландшафтознавстві переважно ґрунтувалося на структурному принципі, заснованому на вивченні складових комплексу – чи то природних компонентів, чи морфологічних його частин. Динамічний принцип та принцип контрастності дають можливість розглянути ландшафтні утворення у взаємодії їх контрастних складових. Такий підхід відкриває нові можливості і перспективи розвитку сучасного ландшафтознавства.

Принцип контрастності середовищ дозволяє об'єднати дослідження раніше різнотипних ландшафтів – морських і сухопутних, гірських і рівнинних, височинних і низовинних і т.д.

Питанням взаємодії контрастних ландшафтних середовищ присвячено досить багато наукових праць геологів, геоморфологів, ландшафтознавців, біогеографів та ін. Розвиток поняття «парадинамічна ландшафтна система» буде проаналізований нами саме через призму їх основних праць.

Формулювання мети. Метою даної статті є аналіз процесу становлення у сфері ландшафтознавства поняття «парадинамічна ландшафтна система».

Виклад основного матеріалу. До розгляду суті явища парадинамічності у ландшафтній сфері доцільно розглянути суть поняття «ландшафтна система».

Загалом розвиток системного підходу у ландшафтознавстві відбувся завдяки пануванню у науці в 60-х роках минулого століття системної парадигми. Близькість теорії ландшафтознавства і теорії систем обговорювалася

на V з'їзді Всесоюзного географічного товариства. У цей час відмічена близькість понять «система» і «ландшафт» [1]. До системного типу досліджень віднесений ландшафтний опис. Однак у практичній діяльності географи досліджували геосистеми різних рівнів, значна частина з яких не є ландшафтними [2].

Існує велике різноманіття визначень системи. По-різному його тлумачать і географи, розглядаючи поняття геосистеми як:

- синоніму природно-територіального комплексу;
- результату взаємозв'язку природи і господарства;
- нетериторіальної одиниці, сформованої пов'язаними обміном речовиною та енергією елементами.

Згідно таких визначень, ландшафтознавці прийшли до висновку про існування кількох рівнів системних досліджень у природі. Козін В.В. пропонує розрізняти «геосистеми», які охоплюють системним аналізом «компонентну» природу і «ландшафтні системи», що об'єднують ландшафтні комплекси різних порядків [2].

За початок розвитку знань про існування особливих ландшафтних комплексів у якості взаємодіючих систем слугує стаття Ф.М. Мількова [3] про контрастність середовищ та її значення для фізичної географії, як пізніше висловився автор – у якості «фундаментальної закономірності географічної науки» [4].

У тому ж році ним була опублікована стаття про парагенетичні ландшафтні комплекси [5]. У ній вчений вперше звернув увагу на існування певних ландшафтних систем, скла-

дові яких пов'язані між собою спільністю походження – так званих парагенетичних ландшафтних комплексів. Однак у цій роботі, як і в іншій «Ландшафтна сфера Землі» [6], автор не дає детального обґрунтування впровадженого у науковий обіг поняття.

Незважаючи на те, що більшість положень висловленої Ф.М. Мільковим ідеї про існування особливих ландшафтних комплексів, були піддані критиці [7], найважливішою залишається його ідея про існування в природі цілісних ландшафтних комплексів (систем), в основі виділення яких лежить принцип контрастності. До цього вивчалися ландшафтні комплекси на основі їх відносної однорідності і взагалі не досліджувалися якісно різні (контрастні) за властивостями.

Слід зазначити, що заснована на принципі контрастності ідея про існування парадинамічних ландшафтних комплексів не є новою для ландшафтознавства. Принцип контрастності використовувався у різні часи у різних сферах наукових досліджень: при характеристиці ландшафтних районів [8], при дослідженні принципів розміщення біогеоценозів [9], у вченні про геохімічний ландшафт [10] та при дослідженні геохімічної контрастності ландшафтів М.А. Глазовською [11], при вивченні активних поверхонь океану [12].

Ф.М. Мільков у більш пізній у своїй роботі удосконалив визначення парагенетичного ландшафтного комплексу, обмеживши об'єкт ландшафтно-парагенетичних досліджень системою «...просторово суміжних, генетично спряжених регіональних і типологічних комплексів, які характеризуються високою активністю взаємообміну речовиною та енергією» [13]. Тобто наголос робиться на процесну складову – взаємообмін речовиною та енергією. Відбувається такий взаємообмін завдяки явищу контрастності. Останнє назване Ф.М. Мільковим фундаментальною закономірністю географічної науки, оскільки вся географічна оболонка з її шаруватою диференціацією речовини виражає цей принцип. Взаємообмін речовиною та енергією між середовищами відбувається саме у зв'язку з їх контрастністю, і чим вона більша, тим інтенсивнішим буде обмін. Причому обмін речовиною та енергією відбувається не тільки між контрастними середовищами, а й всередині кожного з них завдяки внутрішній їх неоднорідності.

Усвідомлення першочерговості врахування саме процесної складової при виокремленні ландшафтних систем привела у 1977 році Ф.М. Мількова до формулювання ідеї про існування парадинамічних ландшафтних комп-

лексів та необхідності їх дослідження у межах нового перспективного напрямку ландшафтознавства [14]. На той час паралельно з розвитком поняття «катена» А. Конейчера при аналізі контрастності складових компонентів географічної оболонки – атмосфери гідросфери і літосфери Ф.М. Мільков прийшов до висновку про існування тісних динамічних взаємозв'язків між контрастними середовищами і формування на їх основі парадинамічних ландшафтних комплексів.

Саме неоднорідність і контрастність середовищ спричинюють значну інтенсивність взаємообміну речовиною та енергією. На основі цього Ф.М. Мільков вивів географічну закономірність, згідно якої контрастність середовищ виступає обов'язковою умовою динаміки та розвитку ландшафтних комплексів [15].

Саме тому при розгляді явищ парадинамічності і парагенетичності у ландшафтній сфері ми схилиємося до поглядів Ф.М. Мількова, який розглядав їх як взаємопов'язані і взаємозалежні, але з пріоритетом парадинамічності, основою якого є процесна складова. Явище парагенетичності є наслідком прояву тих чи інших рушійних процесів та єдності походження і, відповідно, виступає у якості особливого різновиду парадинамічних геосистем.

Саме неоднорідність (контрастність) середовищ, на його думку, є необхідною умовою динаміки ландшафтних комплексів, яка постійно відбувається у ландшафтній сфері. Саме завдяки динаміці відбувається взаємообмін речовиною та енергією між контрастними середовищами. Тому чим контрастнішими будуть контактуючі середовища, тим краще будуть виражені парадинамічні ландшафтні комплекси.

Згідно визначення Ф.М. Мількова, парадинамічний ландшафтний комплекс представляє собою систему просторово суміжних регіональних чи типологічних одиниць, які характеризуються наявністю між ними взаємообміну речовиною та енергією. При цьому парадинамічні взаємозв'язки відносяться до типу горизонтальних міжкомплексних зв'язків.

Парадинамічні ландшафтні системи є особливою категорією ландшафтних комплексів, відмінних від регіональних і типологічних комплексів. За основу їх вивчення виступає не внутрішня структура, а взаємодія між її складовими. В системі ієрархії ландшафтна система повинна займати більш високий ранг, оскільки функціонально до її складу мають входити парадинамічні ландшафтні комплекси.

Особливість парадинамічних систем полягає в тому, що вони виражені тим краще і чіткіше, чим контрастнішими є їх складові комплекси. Ф.М.Мільков наголошував на тому, що ті природні відмінності, які призводять до роз'єднання регіональних і типологічних ландшафтних комплексів, є об'єднуючою основою для парадинамічних ландшафтних систем.

У якості прикладу такої системи виступають тісно контактуючі між собою різко контрастні середовища – суша і вода у межах берегової смуги (горизонтальна контрастність) як одна з основних і найбільш поширених меж контрастності. У ландшафтознавстві дотепер берег і прибережна акваторія розглядаються окремо один від одного, навіть у різних відділах ландшафтів. Між тим доведено, що вони знаходяться у найтіснішому взаємозв'язку як на прикладі абіотичної, так і біотичної їх складових. Наслідком такого контакту є різноманітні утворення – від особливостей рельєфу до підвищених концентрацій і сукупностей живих організмів.

У зв'язку з цим лише частково можна погодитись з І.В. Агарковою-Лях, яка у своїй дисертації ландшафтні комплекси берегової зони чорноморського узбережжя Криму дослідила та охарактеризувала у якості парагенетичних [16]. Оскільки більшість вчених за основу формування парагенетичних ландшафтних комплексів приймають саме концентрований водний потік, то тільки вздовжберегове перенесення і течії можуть слугувати основою парагенезису у береговій смузі. Але ж берег характеризується і наявністю великої кількості поперечних динамічних зв'язків, які по суті є парадинамічними (прибійне перенесення наносів, бризова циркуляція повітряних мас, річковий і площинний стоки тощо). Незважаючи на це, автор виділяє і характеризує винятково парагенетичні ландшафтні комплекси берегової смуги на основі поперечних (фактично парадинамічних) зв'язків, що підтверджується і текстом роботи, і схематичним рисунком парагенетичної ландшафтної структури берегової зони моря (С.46).

Це ж саме підтверджується дослідженнями М. Дансвої (17), яка на основі тривалого вивчення і картування чорноморського узбережжя Болгарії запропонувала змінити термін «парагенетичний ландшафтний комплекс» на «парадинамічний», що більше відповідає їх суті.

Нажаль, усі послідовні дослідження ландшафтних комплексів-систем стосувалися лише парагенетичної їх структури. Найближче

до розкриття парадинаміки у ландшафтних системах і найповніше розкриття цього поняття відбулося у працях М.Д. Гродзинського [18, 19]. Незважаючи на високу значимість і необхідність досліджень контрастних ландшафтних комплексів для сучасного ландшафтознавства, вони не набули подальшого розвитку у працях вчених-ландшафтознавців.

Аналіз показав, що в береговій смузі морів система контактів між сушею і водою надзвичайно складна. Це пояснюється значною концентрацією в її межах різнонаправлених речовинно-енергетичних потоків і переносів – як поздовжніх, так і поперечних. Останні спричинені багатьма факторами: складною конфігурацією берегової лінії, її просторовою орієнтацією, переважанням вітрових потоків певного напрямку та їх силою, наявністю гирлових систем річок, характером циркуляції водних мас та ін. У зв'язку з цим доцільно явища парадинаміки і парагенезису розглядати як взаємозалежні і взаємообумовлені.

Крім узбережжя, значною контрастністю відрізняються гори і рівнини, височини і низовини, а також шари атмосфери, літосфери і гідросфери, ускладнені елементами біосфери. Гори і височини, згідно геоморфологічних закономірностей, слугують місцями денудації і зносу твердих речовин, а рівнини і низовини – місцями акумуляції і накопичення наносів. Саме геоморфологічна контрастність у даному випадку виступає основою для виокремлення парадинамічних ландшафтних комплексів і систем.

Така контрастність поєднує два її різновиди – вертикальну і горизонтальну. Існування вертикальних ярусів і горизонтів забезпечує безперервний обмін речовиною та енергією між всіма ярусами ландшафтної сфери, що відповідним чином відбивається у рухах повітря, переміщенні вологи, мікроміграціях живих організмів. Рушійними силами вертикального переносу є теплова енергія, яка спричинює висхідні і низхідні конвективні потоки повітря, гравітація і морські течії. Основою горизонтального переносу виступає значна неоднорідність підстилаючої і наявність різноманітних меж контрастності. Межі контрастності з їх підвищеною інтенсивністю взаємообміну речовиною та енергією, характеризуються високими показниками біологічного різноманіття.

Парадинамічні ландшафтні системи складаються зі структур різної складності. Найпростіші з них складаються з двох суміжних взаємодіючих ландшафтних комплексів, а у складних виділяється три і більше складових. Кожен зі складників парадинаміч-

ної системи перебуває у взаємодії з цілим рядом територіально суміжних ландшафтних комплексів. Сукупність усіх територіально суміжних ландшафтних комплексів, безпосередньо контактуючих і взаємодіючих з центральним комплексом системи, формує складну і багатокомпонентну парадинамічну ландшафтну систему. В.В. Козін при дослідженні парагенетичних ландшафтних комплексів вказував, що останні є «системи ландшафтних комплексів, а не їх складових компонентів» [2, С. 241].

Сукупність простих і складних парадинамічних комплексів певного типу місцезонавання, з подібною інтенсивністю взаємного обміну речовиною та енергією, формують парадинамічні ряди (вододільні, схилі, заплави, рівнинні, передгірські, гірські, узбережні тощо). У якості прикладу таких комплексів Ф.М. Мільков наводить вододільний ряд парадинамічних ландшафтних комплексів [4].

Таксономічний ранг парадинамічних ландшафтних систем Ф.М. Мільков визначає таксономічним рангом його складових ландшафтних одиниць – топологічного, провінціального чи глобального рівнів, або більш прийнятними для розуміння рівнями – локальним, регіональним і глобальним. При цьому слід зважати на співвідношення понять «комплекс» і «система». На нашу думку, поняття «система» за своїм змістом є більш широким у порівнянні з «комплексом». Тобто до складу системи входить кілька комплексів регіонального рівня, які, в свою чергу, складаються з комплексів локального рівня.

До систем чи комплексів топологічного рівня відносяться взаємодіючі фації, урочища

та місцевості. На їх основі формуються елементарні парадинамічні комплекси. До комплексів регіонального рівня належать взаємодіючі одиниці фізико-географічного районування – від району до поясу включно. Глобальний рівень таксономії становить система «материк-океан».

Подібну систему з парадинамічними зв'язками між її складовими М.Д. Гродзинський назвав позиційно-динамічною ландшафтною територіальною структурою [18, 19]. На відміну від Ф.М. Мількова, який стверджував двосторонню спрямованість таких потоків і участь в них усіх мобільних складових (води, повітря і живих організмів), М.Д. Гродзинський наголошує на односпрямованому їх характері, спричиненим головним чином діяльністю текучої води. Саме з потоком води на земній поверхні відбувається площинна ерозія, переміщуються хімічні елементи та їх сполуки, мікроорганізми тощо.

Позиційно-динамічна ландшафтна територіальна структура складається з одиниць – ландшафтних смуг, ландшафтних ярусів і парадинамічних районів, які пов'язані між собою горизонтальними речовинно-енергетичними потоками [18].

Висновки. Таким чином, дослідження парадинамічних ландшафтних систем є необхідним і перспективним напрямом фундаментальних та прикладних ландшафтознавчих та конструктивно-географічних досліджень. Це дасть змогу дослідити взаємозв'язки і взаємодії між контрастними і якісно різнорідними ландшафтними комплексами (наприклад, море-суша, гори-рівнини та ін.), які на теперішній час досліджені недостатньо.

Література:

1. Ретеюм А.Ю. Физико-географические исследования и системный подход / А.Ю. Ретеюм // Системные исследования. – М., 1972. – С. 90-110.
2. Козин В.В. Прагенетические ландшафтные комплексы и их динамика / В.В.Козин // Известия Всесоюзного географического общества. – 1977. – №3. – С. 238-245.
3. Мильков Ф.Н. Ландшафтная география и вопросы практики / Ф.Н. Мильков. – М., 1966а.
4. Мильков Ф.Н. Физическая география: современное состояние, закономерности, проблемы / Ф.Н. Мильков. – Воронеж, 1981. – С.36.
5. Мильков Ф.Н. Парагенетические ландшафтные комплексы. – Научные записки Воронежского отделения ГО СССР / Ф.Н. Мильков. – Воронеж, 1966. – С. – 3-7.
6. Мильков Ф.Н. Ландшафтная сфера Земли / Ф.Н. Мильков. – М.: Мысль, 1970.
7. Ретеюм А.Е. О парагенетических ландшафтных комплексах / А.Ю. Ретеюм // Известия Всесоюзного географического общества. Том 104. Вып. 1. – Л.: Наука, 1972. – С. 17-21.
8. Иващутина Л.И. Контрастность ландшафтной структуры и некоторые аспекты ее изучения / Л.И. Иващутина, В.А. Николаев // Вестн. МГУ. География, 1971. – №5.
9. Бялович Ю.П. Системы биогеоценозов / Ю.П. Бялович // Проблемы биогеоценологии. – М., 1973. – С. 39
10. Перельман А.И. Геохимия ландшафта / А.И. Перельман. Изд. 2-е. – М., 1975.
11. Глазковская М.А. Геохимические основы типологии и методики исследований природных ландшафтов / М.А. Глазковская. – М., 1964.
12. Айзатуллин Т.А., Лебедев В.Л., Суетова И.А., Хайлов К.М. Граничные поверхности и география океана // Вестник МГУ. География, 1976. – №3.
13. Мильков Ф.Н. Контрастность сред и связанные с нею вопросы структуры и динамики ландшафтных комплексов / Ф.Н. Мильков // Материалы восьмого Всесоюзного совещания вопросам географии, охраны природы и природопользования. – Уфа, 1972. – С. 10.

14. Мильков Ф.Н. Принцип контрастности в ландшафтной географии / Ф.Н.Мильков // Известия АН СССР. Сер. географическая. – 1977. – №6. – С.93-101.
15. Мильков Ф.Н. Физическая география: современное состояние, закономерности, проблемы / Ф.Н. Мильков. – Воронеж, 1981. – 400 с.
16. Азаркова-Лях И.В. Парагенетические ландшафтные комплексы береговой зоны моря (на примере черноморского побережья Крыма): дисс. ... канд. геогр.наук: 11.00.01 / И.В. Азаркова-Лях. – Симферополь, 2006. – 205 с.
17. Данева М. Парагенетични ландшафтни комплекси и тяхната динамика / М. Данева // Проблеми на географията. – София, 1978. – №4.
18. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтної екології / М.Д. Гродзинський. – К.: Либідь, 1993. – 223 с.
19. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: Монографія / М.Д. Гродзинський. У 2-х т. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 1.2. – 503 с.

References:

1. Reteium A.Yu. Fyzyko-heorafycheskye yssledovaniya y systemnyi pokhod / A.Yu. Reteium // Systemne yssledovaniya. – M., 1972. – S. 90-110.
2. Kozyn V.V. Prahenetycheskye landshaftne kompleksy y ykh dynamyka / V.V.Kozyn // Yzvestiya Vsesoiuznogo heorafycheskogo obshchestva. – 1977. – #3. – S. 238-245.
3. Mylkov F.N. Landshaftnaia heorafyia y voprosy praktyky / F.N. Mylkov. – M., 1966a.
4. Mylkov F.N. Fyzycheskaia heorafyia: sovremennoe sostoianye, zakonemernosty, problemy / F.N. Mylkov. – Voronezh, 1981. – S.36.
5. Mylkov F.N. Parahenetycheskye landshaftnye kompleksy. – Nauchnye zapysky Voronezhskogo otdeleniya HO SSSR / F.N. Mylkov. – Voronezh, 1966. – S. – 3-7.
6. Mylkov F.N. Landshaftnaia sfera Zemly / F.N. Mylkov. – M.: Mysl, 1970.
7. Reteium A.E. O parahenetycheskykh landshaftnykh kompleksakh / A.Yu. Reteium // Yzvestiya Vsesoiuznogo heorafycheskogo obshchestva. Tom 104. Vyp. 1. – L.: Nauka, 1972. – S. 17-21.
8. Yvashutyna L.Y. Kontrastnost landshaftnoi struktury y nekotorye aspekty ee yzucheniya / L.Y. Yvashutyna, V.A. Nykolaev // Vestn. MHU. Heorafyia, 1971. – #5.
9. Biallovych Yu.P. Systemy byoheotsenozov / Yu.P. Biallovych // Problemy byoheotsenolohyy. – M., 1973. – S. 39
10. Perelman A.Y. Heokhymyia landshafta / A.Y. Perelman. Yzd. 2-e. – M., 1975.
11. Hlazovskaia M.A. Heokhymycheskye osnovy typolohyy y metodyky yssledovaniy pryrodnykh landshaftov / M.A. Hlazovskaia. – M., 1964.
12. Aizatullyn T.A., Lebedev V.L., Suetova Y.A., Khailov K.M. Hranychnye poverkhnosty y heorafyia okeana // Vestnyk MHU. Heorafyia, 1976. – #3
13. Mylkov F.N. Kontrastnost sred y sviazannye s neiu voprosy struktury y dynamyky landshaftnykh kompleksov / F.N. Mylkov // Materyaly vosmogo Vseurskogo soveshchaniya voprosam heorafyy, okhrany pryrody y pryrodopolzovaniya. – Ufa, 1972. – S. 10
14. Mylkov F.N. Prynysyp kontrastnosty v landshaftnoi heorafyy / F.N.Mylkov // Yzvestiya AN SSSR. Ser. heorafycheskaia. – 1977. – #6. – S.93-101.
15. Mylkov F.N. Fyzycheskaia heorafyia: sovremennoe sostoianye, zakonemernosty, problemy / F.N. Mylkov. – Voronezh, 1981. – 400 s.
16. Aharkova-Liakh Y.V. Parahenetycheskye landshaftnye kompleksy berehovoii zony moria (na prymere chernomorskogo poberezhia Kryma): dyss. ... kand. heohr.nauk: 11.00.01 / I.V. Aharkova-Liakh. – Symferopol, 2006. – 205 s
17. Daneva M. Parahenetychny landshaftny kompleksy y tiakhnata dynamyka / M. Daneva // Problemy na heorafyiaata. – Sofyia, 1978. – #4.
18. Hrodzynskiy M.D. Osnovy landshaftnoi ekolohii / M.D. Hrodzynskiy. – K.: Lybid, 1993. – 223 s.
19. Hrodzynskiy M.D. Piznannia landshaftu: mistse i prostir: Monohrafiia / M.D. Hrodzynskiy. U 2-kh t. – K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr «Kyivskiy universytet», 2005. – 1.2. – 503 s.

Аннотация:

Ворова В. СТАНОВЛЕНИЕ, РАЗВИТИЕ И СУТЬ ПОНЯТИЯ ПАРАДИНАМИЧЕСКАЯ ЛАНДШАФТНАЯ СИСТЕМА В ГЕОГРАФИИ.

Проанализирован процесс становления и развития в географии понятия «парадинамическая ландшафтная система». Раскрыта сущность современного его понимания. Выявлено, что в основе его функционирования лежит фундаментальная закономерность географической науки – контрастность сред. Под парадинамической ландшафтной системой понимаем систему пространственно смежных контрастных ландшафтных комплексов, взаимосвязанных обменом вещества, энергии и информации. Это особая категория ландшафтных комплексов, основой которых выступает не внутренняя структура, а взаимосвязи составляющих.

Определена приоритетность явления парадинамичности над парагенетичностью. В географии они сосуществуют как взаимосвязанные и взаимозависимые. Но в связи с доминированием процессной составляющей более приоритетным является парадинамичность. Явление парагенетичности выступает в качестве особой разновидности парадинамических геосистем.

Доказана необходимость применения принципа контрастности при исследовании парадинамических ландшафтных комплексов и систем. Выявлено, что парадинамические ландшафтные системы и комплексы формируются в контактной зоне резко контрастных сред – суши и воды прибрежных морских полос, гор и равнин, возвышенностей и низменностей, разных слоев атмосферы, литосферы и гидросферы, усложненных элементами биосферы.

Выявлено, что сложная система взаимодействий в береговой морской полосе морей объясняется значительной концентрацией разнонаправленных вещественно-энергетических потоков и переносов

(продольных, поперечных). Они вызваны многими факторами: сложной конфигурацией береговой линии, её пространственной ориентацией, преобладанием ветровых потоков определенного направления и силы, наличием устьевых комплексов рек и лиманов, характером циркуляции водных масс и т.д.

Выяснено, что сложность и многокомпонентность парадинамической ландшафтной системы определяется совокупностью всех территориально смежных ландшафтных комплексов, непосредственно контактирующих и взаимодействующих с центральным комплексом системы. Парадинамические ландшафтные системы выражены тем лучше и четче, чем контрастнее их составляющие комплексы.

Доказана важность развития этого направления географических исследований для современного ландшафтоведения.

Ключевые слова: парадинамическая ландшафтная система, география, контрастные среды.

Abstract:

V. Vorovka. FORMATION, DEVELOPMENT AND THE ESSENCE OF THE NOTION OF "PARADYNAMIC LANDSCAPE SYSTEM" IN THE SCIENCE OF GEOGRAPHY.

A process of the formation and development of the notion of "paradynamic landscape system" in the science of geography has been analyzed. The essence of its modern understanding has been revealed. We have found out that contrastiveness of environments, a fundamental regularity of the science of geography, forms a basis of its functioning. We understand the paradynamic landscape system as a system of spatially adjacent contrast landscape complexes with the interchange of substance, energy and information between them. It is a specific category of landscape complexes whose basis is not an inner structure but an interaction between components.

The priority of the phenomena of paradyneism and paragenetism has been determined. In geography they coexist as interconnected and interdependent. However, we consider paradyneism as a priority one, for a process component is the basis of interaction. The phenomenon of paragenetism is a particular variety of paradynamic landscape systems.

The necessity of using the principle of contrastiveness in studying paradynamic landscape complexes and systems has been proved. It has been discovered that paradynamic landscape systems are being formed in the contact area of differently contrastive environments – land and water – within the coastal belts, mountains and plains, hills and lowlands as well as the strata of atmosphere, lithosphere and hydrosphere, complicated by elements of biosphere.

We have found out that the complicated system of interactions in the coastal zone is explained by a considerable concentration of variously directed substance and energy streams and shifts (longitudinal and diametrical ones). They are caused by many factors: a complicated configuration of the coastal line, its spatial orientation, predominance of wind streams of some direction and their power, availability of river mouth systems, character of water mass circulation, etc.

It has been ascertained that the complication and polycomponentism of the paradynamic landscape system is determined by a totality of all territorially adjoining landscape complexes, directly contacting and interacting with the system central complex. The better and clearer are paradynamic systems, the more contrastive are their constituent complexes.

The importance of the development of this research direction for modern landscape science has been proved.

Key words: paradynamic landscape system, geography, differently contrastive environments.

Рецензент: проф. Царик Л.П.

Надійшла 17.01.2016р.

УДК 911.3.01:502.1

Олег ВЕКЛИН

КАТЕГОРІЯ "ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ" У СУСПІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

Розглянуто категорію "природно-ресурсний потенціал", яка формує поняттєво-термінологічну систему із поняттєв природні умови та природні ресурси. Визначено місце досліджуваної категорії в системі наукових дисциплін. Проаналізовано трактування цієї поняттєво-термінологічної системи вченими географами, економістами та екологами. Охарактеризовано суть суспільно-географічного дослідження категорії "природно-ресурсний потенціал" та запропоновані авторські визначення суспільно-географічної сутності природних умов, природних ресурсів та природно-ресурсного потенціалу.

Ключові слова: природно-ресурсний потенціал, геопросторова організація природно-ресурсної сфери, природні ресурси, природні умови.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Дослідження поняттєво-термінологічного апарату науки є одним із її головних завдань. Категорія "природно-ресурсний потенціал", яка сформувалась ще у 70-х роках минулого століття, зайняла чільне місце серед об'єктів суспільно-географічного дослідження. Падіння радянської влади, що призвело до

кінця панування марксистської ідеології у науці, поступальний розвиток науково-технологічного прогресу, що ознаменувався переходом до постіндустріального інформаційного суспільства спричинили необхідність перегляду категорії природно-ресурсного потенціалу у суспільній географії.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоре-